

ivo maroević

»sisak – grad i graditeljstvo«

izdavač: matica hrvatska, sisak
muzej sisak
1971.

ivanka reberski

»Sisak — grad i graditeljstvo« iscrpan je znanstveni rad o arhitekturi, povijesnom slijedu i dometima graditeljstva Siska, nekada važnog vojno-strateškog, kasnije gospodarskog i trgovačko-tranzitnog, a danas sve važnijeg industrijskog grada sjeverne Hrvatske.

Po materiji koju je autor knjige obradio i po metodskom pristupu to se djelo može bez ustezanja uvrstiti u pionirske znanstvenoistraživačke radove u oblasti naše domaće povijesti umjetnosti. U odnosu na momentano stanje znanstvene obrađenosti (ili bolje rečeno — neobrađenosti) graditeljstva sjeverne Hrvatske, Maroevićev »Sisak...« zauzima u stručnoj literaturi izuzetno mjesto. Zaukupljena regionalnim i provincijskim graditeljskim ostvarenjima knjiga ne sadrži kapitalna otkrića, pa ipak, ili možda upravo po tome, nama je vrednija od mnogih drugih djela. To se na prvi pogled čini čudnim, ali uzrok ne treba tražiti u knjizi nego u nedovoljnom, fragmentarnom, nesistematskom i nepreglednom poznavanju povijesti našeg domaćeg graditeljstva, graditeljstva naših gradova, a na prvom mjestu gradova sjevernih krajeva naše zemlje.

Cijeli nam je splet uzroka uskratio bolje poznavanje arhitekture, premda je ona jedan od bitnih čimbe-

nika u življenju današnjih, prošlih i budućih društvenih zajednica. Ulice grada protočnice su životnih tokova, a zgrade različitih namjena zadovoljavaju osnovne životne i duhovne potrebe jednoga grada, jednog društva. I neizbježno su zbog toga izloženi neprestanim mijenama, propadanju starog i nicanju novog. Kuće i palače, ulice i trgovi, gradski prostori i ambijenti, umnožavaju se prema potrebama generacijâ koje u njima žive i svaka generacija intervenira, gradi i dograđuje, usklađujući svoja htijenja i svoje osjećanje stila, ali ne usklađujući uvijek to dvoje sa zatečenim stanjem, s onim što je u graditeljstvu naslijedila od prethodnih generacija. Neujednačenost starog i novog, povijesnog i suvremenog, u graditeljstvu, rezultira često ružnim, neharmoničnim i dehumaniziranim gradskim prostorima, a nerijetka je pojava da se cijeli gradovi nekad skladnih arhitektonskih mjerâ i odnosa pretvaraju u neskladne cjeline.

Istraživanja arhitekture i urbanih aglomeracija najkompleksnija su i najskuplja povijesno-umjetnička istraživanja. Financijskim teškoćama pridružuje se i potreba usklađenog timskog rada ekipe raznorodnih stručnjaka: povjesničara, povjesničara umjetnosti, arheologa, sociologa, arhitekata, fotografa i dr. Ovdje je individualan rad teško ostvariv, što se očituje upravo u deficitu znanstvenih studija te vrste u nas, gdje individualan istraživački rad još uvijek prevladava. Iako je knjiga o graditeljstvu Siska djelo jednog autora, ona još do danas ne bi bila objavljena da prethodno nisu bile izvršene neke fundamentalne znanstvenoistraživačke faze rada i to zajedničkim naporima i sredstvima triju institucija. Muzej u Sisku, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu i Restauratorski zavod Hrvatske obavili su sa svojim suradnicima, pod vodstvom autora ove knjige, sistematsku inventarizaciju arhitekture starog, a djelomično i Novog Siska. Maroević se poslužio

rezultatima toga zajedničkog rada kao osnovom za daljnju znanstvenu obradu, plodonosno sjedinivši tako svoja dva poziva i dužnosti u struci: konzervatora-praktičara i povjesničara umjetnosti.

Osim pomenute stručne inventarizacije sisačke arhitekture, koja je bila osnovni preduvjet za daljnja znanstvena istraživanja i analize, autor je imao obaviti veoma težak i opsežan posao: rekonstruirati slijed rasta i razvoja gradske arhitekture i riješiti probleme datiranja i stilske određivanja pojedinih objekata. Tu mu se ispriječio potpuni nedostatak građevinske arhivske dokumentacije, koja je neposredno nakon rata uništena, a zatim vrlo oskudna povijesna građa. Stoga je najprije morao odrediti znanstvenu metodologiju kojom će argumentirano utvrditi »kronologiju nastanka zgrada i njihove mijene u toku trajanja«, a namjera mu je bila da postigne »točnost na desetljeće«. Polazeći od tri čvrsta ishodišta: prvo, od datacije nekoliko zgrada što su pouzdano utvrđene iz drugih izvora; drugo od tri kartografska prikaza Siska iz 19. st. (1827., 1862. i 1890.); i treće od građevne konstrukcije svodova, pisac je komparativnom analitičkom metodom riješio taj zadatak. Tek rasvijetlivši sve nepoznanice mogao se prihvatiti izrade sintetičkog prikaza povijesti sisačkog graditeljstva.

Osnovne intencije, krajnji cilj i bit sadržaja knjige objasnio nam je autor sam u prvim recima uvodnog izlaganja »O metodi«: »Dimenzija namjere obuhvaća pregled građenja i građevnih oblika u jednom gradu, u rasponu jednog stoljeća, a usporedno s time i razvoja grada sa svim svojim međusobnim djelovanjima i zakonitostima koje arhitektura nameće gradu i grad arhitekturi, s dokučivim utjecajima povijesti i slojevima što su pod nama, s nekim konstantama koje neće moći zaobići budućnost.«

Ta nadasve složena problematika i opsežna materija graditeljstva je-

dnoga grada izložena je u tri osnovna poglavlja: »Razvoj grada«, »Graditeljstvo« i »Katalog«. Takva je podjela omogućila autoru da kompleksno zahvati problematiku sa svih važnijih aspekata političkih, društvenih, gospodarskih i povijesno-umjetničkih, te da objasni one faktore koji su stoljećima određivali fizionomiju arhitekture tog naselja.

»Razvoj grada« povijesni je dio knjige. U tom kratkom, ali dovoljno iscrpnom poglavlju iznesen je ponajprije »Povijesni slijed« koji na temelju izvora prati povijesne događaje od ilirskog i keltskog razdoblja, dakle od najstarijeg sloja sisačkog urbanog organizma — Segestike, preko rimske Siscije do svih kasnijih srednjovjekovnih i novovjekovnih zbivanja koja su u povijesti Siska bila veoma burna i uvelike djelovala na njegov razvoj sve do naših dana. Jedino se povijesnim zbivanjima i može objasniti da je jedan od najstarijih gradova sjeverne Hrvatske očuvan samo u svojem posljednjem sloju, starom svega dva stoljeća. Razvoj ovoga grada, njegovo ponovno klijanje i rast iz naselja u današnju urbanu aglomeraciju ocrtan je u drugom dijelu tog poglavlja, koje nosi naslov »Urbanistički slijed«. U želji da ostane do kraja egzaktno u prezentiranju materije pisac je namjerno ovdje izostavio arheološki aspekt Siska zbog nepostojanja iscrpnijih arheoloških istraživanja i analiza. On prati i tumači samo razvoj današnjeg naselja koje se počelo strukturirati i kontinuirano oblikovati tek u 18. stoljeću. Iscrpnom deskriptivnom analizom postojećeg graditeljstva i njegovom usporedbom s građevnom situacijom koja je očuvana u kartografskim prikazima Siska iz 19. stoljeća rekonstruiran je slijed građenja, a svaka nova pojava u njegovu razvoju protumačena je povijesnim i ekonomskim uvjetovanostima.

Poglavlje »Graditeljstvo« daje stilsku određenja i tipologiju sisačke arhitekture. Zamašan i veoma te-

žak zadatak! Graditeljstvo Siska rezultat je određenih zakonitosti što su ih nametale sociološke i ekonomske potrebe stanovništva tog naselja. Ono se neminovno, kao i u drugim našim gradovima na tom području, razvijalo pod specifičnim okolnostima, što se moralo odraziti u oblikovnim i tipološkim posebnostima. Određujući i vrednujući ovu arhitekturu autor nije zapao u pogrešne usporedbe, do kojih bi svakako došao da je kojim slučajem posegao za prihvaćenim pojmovnim određenjima stila u arhitekturi. On je uočio da se vrijednosti arhitekture jednog regionalno-provincijskog naselja, kao što je Sisak, mogu mjeriti i pravilno ocjenjivati samo ako mjerila ne iziđu iz njegovih užih, lokalnih okvira. Ta to je najčešće »stil« koji je na periferiju dopro u modificiranom obliku, sa zakašnjenjem, i u sebi nosi još samo poneku naznaku općih »stilskih« karakteristika. Maroević je stoga u »stilskim određenjima« veoma slobodan i uvodi neke stilske kategorije koje bi svakako u jednom općem prikazu arhitekture djelovale proizvoljno, a možda čak i nedopustivo. Tako npr. premda u Sisku nema ni prave »barokne« ni prave »klasicističke« arhitekture, neki oblikovni, prostorni, konstruktivni ili dekorativni elementi omogućuju autoru da, unutar graditeljskih specifičnosti ovoga grada, pojedine objekte svede pod pojam tih stilova. Još veće »proizvoljnosti« javljaju se kad govori o »arhitekturi u doba bidermajera« ili o »bidermajeru u arhitekturi«, pa o »ranom historicizmu (temeljenom na klasicizmu i nekim romantičarskim oznakama)« itd. Kao što vidimo, ovdje se susrećemo s nekim kategorijama kulturnopovijesnih fenomena kojima je Maroević pridao karakteristike arhitektonskih stilova. Nužnost svog postupka objasnio je ovim riječima: »Ovako shvaćena stilska određenja pomažu u određivanju lokalnih i općih vrijednosti u graditeljstvu Siska, daju nam oslonac u kronologiji, pomažu da se stekne

reljefna slika ne samo o postanku pojedinih zgrada, ako ih gledamo izdvojeno, već i o razvoju grada... da se stilom u gradu osjeti čovjek koji je uz svoju profesiju bio osjetljiv na oblik i ljepotu, ali preveden na njegov jezik, dostupan njegovu shvaćanju.« Takvo stilsko razgraničenje arhitekture daje knjizi »Sisak — grad i graditeljstvo« treću dimenziju — dimenziju orijentacije u vremenu i prostoru — i na toj je osnovi potpuno opravdana autorova sloboda, pa čak i proizvoljnost. U toj se iscrpnoj interpretaciji graditeljstva dalje analizira tipologija gradnje s obzirom na namjenu i sadržaj, dok su kod pojedinačnih objekata razmatrani konstruktivni elementi, oblikovanje zidne mase i uravnoteženost mase i detalja, te oblikovanje prostora i zadovoljavanje funkcija toga prostora. Ovo potonje treba posebno potcrtati, jer su mnogi dosadašnji autori koji su se bavili proučavanjem arhitekture 19. i 20. stoljeća najmanje pažnje posvećivali upravo organizaciji prostora.

Posljednje poglavlje sadrži opsežan »Katalog« od 213 objekata s tekstovnim deskripcijama, fotografijama pročelja i djelomično tlocrtima. Nažalost, nisu obrađene sve zgrade današnje gradske jezgre, nego samo one koje se »odlikuju nekom posebnosću«, pa tako ne možemo objavljeni materijal smatrati kompletnom urbanističkom monografijom, a za to joj nedostaju i grafički, odnosno kartografski prikazi današnjeg stanja s obzirom na vrijeme nastanka, valorizaciju i ušćuvanost. Ipak to ne umanjuje njezinu vrijednost, a spomenute nedostatke nadoknađuju vrlo detaljni popisi zgrada prema vrsti i namjeni.

To je prva naša cjelovita monografija o povijesti graditeljstva jednoga važnog sjevernohrvatskog grada. Ona će poslužiti istraživačima kao orijentacija u metodskom pristupu pri izučavanju ostalih naših gradova koji još nisu znanstveno obrađeni.